

Waarom kinderen hun (pleeg)ouders bij een verbod gehoorzamen of juist niet. Een onderzoek naar de innerlijke logica van kinderen.

Jeannette Doornenbal, Krista Okma & Elly Singer¹

Why children resist or obey their (foster) parents. A study of the inner logic of children's behavior during a disciplinary conflict
This paper discusses the results of a study on children's perspective (called: inner logic) on disciplinary conflicts with their (foster) parents. Most children accept parental authority, but also defend their personal autonomy and loyalties to peers. Only own children (children who live by their own parents) spoke about fierce resistance to get their own way. Conversely, fierce resistance among foster children was motivated by inner conflicts and confusion. Obedience among foster children often derived from fear of punishment or a feeling of impotence. The theoretical and pedagogical implications of these findings are discussed.

Trefwoorden: gezin, pleeggezin, ouder-kind relatie, conflicthantering

Inleiding

Kinderen ontwikkelen overlevingsstrategieën als ze zich moeten handhaven in een 'onveilige' omgeving (Henry, 1999; Rubin, 1996). Ook in de pleegzorg krijgen steeds meer onderzoekers en hulpverleners oog voor de veerkracht en flexibiliteit van pleegkinderen die in hun gezin van herkomst zijn mishandeld of verwaarloosd en die soms jaren in onzekerheid moeten leven voordat een stabiel pleeg-

Jeannette Doornenbal is onderzoeker bij het Universitair Centrum voor Genderstudies van de Rijksuniversiteit Groningen en hoofd van de afdeling Onderzoek, Ontwikkeling & Service van het Pedagogisch Instituut Noord-Nederland 'Van Andel-Ripke'.

Krista Okma is junior onderzoeker bij de capaciteitsgroep Ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht.

Elly Singer is universitair docent bij de capaciteitsgroep Ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht en bij de afdeling Pedagogische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.

Correspondentieadres: Jeannette Doornenbal, UCG/Vakgroep PA&O, Grote Rozenstraat 38, 9712 TJ Groningen, e-mail: J.Doornenbal@ppsw.rug.nl.

gezin of ander vervangend gezinsarrangement is gevonden (Triseliotis, Sellick & Short, 1995; Weterings, 1998). Natuurlijk hebben veel pleegkinderen aanpassings-, gedrags- en psychische problemen. Zo wijzen verschillende studies uit dat de helft van de pleegkinderen een klinische score heeft op de Child Behavior Checklist (Strijker & Zandberg, 1999; 2001) of op the Vineland Adaptive Behavior Scales (McIntyre & Keesler, 1986; Price & Landsverk, 1998). De waardering voor de veerkracht van kinderen moeten we echter niet beperken tot een discussie over de percentages pleegkinderen met of zonder problemen. Eerder vraagt het om een nieuwe visie op het psychologisch functioneren van kinderen vanuit hun perspectief. Wanneer mishandelde of verwaarloosde kinderen deel gaan uitmaken van een pleegezin dan is het van vitaal belang hun overlevingsstrategieën te begrijpen als een sleutel tot begrip voor hun ervaringswereld, en niet als probleemgedrag (Henry, 1999).

Om een bijdrage te leveren aan deze nieuwe benadering hebben wij het perspectief van kinderen op conflicten met hun (pleeg)ouders bestudeerd (Singer, Doornenbal & Okma, 2000; 2002). Daartoe hebben we zowel pleegkinderen als kinderen die bij hun biologische ouder(s) (voortaan eigen kinderen²) wonen geïnterviewd over alledaagse, gewone strubbelingen die zich tussen alle ouders en kinderen kunnen voordoen. We wilden weten wat pleegkinderen en eigen kinderen gemeen hebben en welke mogelijke verschillen tussen beide groepen gerelateerd zijn aan het overlevingsgedrag van pleegkinderen. We hebben gekozen voor alledaagse conflicten, omdat we het voor mogelijk houden dat pleegkinderen zich daarin wellicht het minst begrepen voelen door hun pleegouders en hulpverleners. In situaties die direct gerelateerd zijn aan traumatische ervaringen is 'vreemd' gedrag van pleegkinderen begrijpelijker voor hun omgeving. Daarnaast speelde een rol dat in de omgang met alledaagse conflicten beide groepen kinderen beter vergelijkbaar zijn.

We beginnen dit artikel met een kort overzicht van de onderzoeksliteratuur over conflicten tussen ouders en kinderen en het theoretisch kader. Het grootste deel van dit artikel hebben we gereserveerd voor de presentatie van en discussie over onze bevindingen.

Onderzoek naar conflicten tussen ouders en kinderen

De meeste studies naar conflicten tussen ouders en kinderen richten zich op de effectiviteit van verschillende ouderlijke strategieën om hun pedagogisch gezag te vestigen (Baumrind, 1971; Grusec & Goodnow, 1994). Veel minder is bekend over de strategieën van kinderen om hun ouders te overreden of om zich te verzetten (Braine, Pomerantz & Lorber, 1991; Verbeek, Hartup & Collins, 2000).

Uit eerder onderzoek blijkt dat kinderen in het algemeen het rechtvaardig vinden dat hun ouders gehoorzaamheid vragen. Ze accepteren het ouderlijke gezag, omdat ze aannemen dat ouders meer weten, hen willen beschermen en omdat hun ouders verantwoordelijk zijn voor hun onderhoud, opvoeding en verzorging (Braine et al., 1991; Laupa, Turiel & Cowan, 1995). Daarnaast geven kinderen aan dat ze gehoorzaam zijn uit angst voor straf of afkeuring van hun ouders (Laupa et al., 1995). Desalniettemin vinden zelfs jonge kinderen dat er grenzen zijn aan ouderlijk gezag. Inconsistente of onheldere boodschappen van ouders veroorzaken verwarring in het kind. Kinderen vinden dat ze terecht ongehoorzaam zijn als ouders hen in een immorele handeling willen betrekken. Ook vinden kinderen dat ouders zich niet mogen bemoeien met zaken die vallen onder hun jurisdictie, zoals het kiezen van je vrienden. Begrippen als persoonlijke vrijheid zijn sociale constructies die kinderen maken in de onderhan-

delingen en conflicten met hun ouders (Killen & Nucci, 1995; Smetana, 1988).

Recent onderzoek toont aan dat basisschoolkinderen beschikken over goed ontwikkelde vaardigheden om hun ouders psychologisch te beïnvloeden (Covell & Miles, 1992; Ricard & Kamberck-Kilicci, 1995). Vanaf een jaar of tien kunnen zij denken vanuit een derde, onpartijdig standpunt; dat wil zeggen dat ze kunnen denken vanuit een moreel kader dat ze met hun ouders delen (Selman & Demorest, 1984). Bovendien beschikken basisschoolkinderen over vaardigheden om hun emoties te reguleren: ze uiten, onderdrukken of verbergen hun emoties afhankelijk van de doelen die ze willen bereiken of hun inzicht in de tegenstander (Altshuler & Ruble, 1989). Ze zijn zich ervan bewust dat het openlijk uiten van boosheid de relatie kan schaden (Underwood, Coie & Herbsman, 1992; Verbeek et al., 2000; De Waal, 2000; Zeman & Shipman, 1997). Daarom investeren kinderen veel energie in het verbergen van hun negatieve gevoelens en in het herstellen van een hooggewaardeerde relatie (Rumbaugh Whitesell & Harter, 1996). Kenmerkend voor een goede ouder-kindrelatie is niet de afwezigheid van conflicten, maar de inzet van beide partijen om conflicten bevredigend op te lossen en vrede te maken (Verbeek et al., 2000).

Theoretisch kader

In deze studie is gebruik gemaakt van het begrip de *innerlijke logica* van kinderen om hun gedrag, denken en voelen tijdens conflicten met hun ouders te bestuderen. In deze paragraaf komen we eerst tot een operationalisering van dit begrip. Vervolgens formuleren we twee specifieke verwachtingen over de samenhang tussen de innerlijke logica van pleegkinderen en hun ongunstige levenservaringen.

Het concept innerlijke logica

Het concept innerlijke logica is gebaseerd op recente constructivistische theorieën over de affectieve ontwikkeling van (misbruikte) kinderen en de motivationele basis van hun gedrag (Emde et al., 1991; Fischer & Ayoub, 1994; Fischer, Shaver & Carnochan, 1990; Frijda, 1986; Magai & McFadden, 1995; Miltenburg & Singer, 1999, 2000).

Grondleggers van de constructivistische ontwikkelingspsychologie, zoals Vygotsky (1934/1987; 1978) en Piaget (1967), gaan ervan uit dat cognities, affecten en handelen een onscheidbare eenheid vormen. Vygotsky en Piaget benadrukken dat alle menselijke activiteiten, ook ons denken, door 'iets' gemotiveerd worden. Tegelijkertijd benadrukken zij dat emoties en morele affecten cognitieve processen veronderstellen om te kunnen signaleren dat er wezenlijke belangen zijn geraakt. Dit uitgangspunt heeft hedendaagse constructivisten aangezet tot het ontwikkelen van theoretische concepten om de relaties tussen handelen, cognities en affecten te conceptualiseren. Fischer, Shaver en Carnochan (1990) bijvoorbeeld gebruiken het concept *script* om aan te duiden dat de kennis van kinderen, evenals hun handelingen, gevoelens en uitingen daarvan in specifieke situaties sociaal zijn ingebed. In onze studie gebruiken we het concept *cognitieve-affectieve structuren* (Greenberg, Rice & Elliott, 1993; Miltenburg & Singer, 1999; 2000). Hiermee wordt bedoeld dat mensen complexe samenhangende structuren ontwikkelen die cognities (basale aannames, specifieke verwachtingen en waareringen) integreren met motivatie (behoefte, belangen, doelen, emoties), affecten (lichamelijke 'arousal') en handelingen (automatische reacties, sociale handlingsprocedures en methoden).

In de constructivistische benadering wordt aangenomen dat cognitieve-affect-

tieve structuren geconstrueerd worden in relatie met anderen en op basis van de ervaringsgeschiedenis met belangrijke anderen (ouders, familie, vrienden) in specifieke situaties. Kinderen die bijvoorbeeld bij voortduring goed zijn verzorgd door liefdevolle ouders ontwikkelen de verwachting dat zij hun ouders kunnen vertrouwen en dat zij zelf waardevol zijn. Misbruikte, verwaarloosde en mishandelde kinderen kunnen een diepe overtuiging ontwikkelen dat zij waardeloos zijn en niet kunnen rekenen op hun ouders of ouderfiguren (Fisher & Ayoub, 1994; Janoff-Buloman, 1992). Deze aannames zijn verbonden met alledaagse activiteiten, routines en procedurele kennis van de interactie met hun ouders (Emde et al., 1991; Fischer et al., 1990). Specifieke procedures worden dikwijls in specifieke situaties automatisch opgeroepen in het kind en daarin verschillen goed verzorgde kinderen niet van misbruikte kinderen. Als een kind bijvoorbeeld waarneemt dat de ouder geïrriteerd is, kan dat automatisch bepaalde verwachtingen oproepen ('dat gaat wel weer over' of alarm: 'papa staat op het punt een driftbui te krijgen'). Deze verwachtingen zijn gekoppeld aan emoties (beetje bang of paniek), belangen (belang om het weer goed te maken of te voorkomen dat papa nog bozer wordt) en handelingsdoelen (een beetje verdrietig kijken zodat papa medelijden krijgt of jezelf onzichtbaar maken om straf te voorkomen). Kinderen doen in relatie met hun ouders zowel positieve als negatieve ervaringen op. Als ervaringen in verschillende situaties zeer verschillend zijn, kan dat leiden tot zowel positieve als negatieve cognitief-affectieve structuren in relatie tot de ouders (zie voor een analyse van coördinatie en dissociatie van cognitief-affectieve structuren van - mishandelde - kinderen: Fischer & Ayoub, 1994; Fischer et al., 1990).

Het laatste punt betreft de relatie tussen de begrippen 'cognitief-affectieve structuren' en 'innerlijke logica'. Piaget en Vygotsky hebben erop gewezen dat mensen een sterke neiging hebben hun eigen psychisch functioneren als 'logisch' te ervaren. Mensen assimileren ervaringen in bestaande psychische schema's zonder zich daarvan bewust te zijn. Psychische handelingen vanuit reeds verworven psychische structuren beleven mensen als logisch. Daarom koos Piaget het klinische interview met kinderen om met hen over hun denken te praten (bijvoorbeeld waarom ze denken dat in een hoog glas meer limonade zit dan in een breed glas) als middel om achterliggende psychische structuren te reconstrueren. Zijn vooronderstelling dat psychische structuren bepalen volgens welke vanzelfsprekende paden (logica) gedacht, gehandeld en gevoeld wordt, hebben wij tot uitgangspunt genomen. Een verschil met Piaget is dat wij spreken van de 'innerlijke logica' van het kind. Hiermee willen we benadrukken dat we het perspectief van het kind recht willen doen en dit niet willen meten aan een extern criterium op grond waarvan we de logica van een bepaald kind kunnen bestempelen als 'prelogisch' of 'onlogisch'. We gaan er dus vanuit dat de innerlijke logica van een kind niet hoeft samen te vallen met die van zijn of haar belangrijkste opvoeders en we nemen aan dat de innerlijke logica van kinderen onderliggende cognitieve-affectieve structuren reflecteert. Daarom hebben we het begrip innerlijke logica geoperationaliseerd als de (on)bewuste verbanden die kinderen leggen tussen hun handelingen, de te bereiken doelen, de onderliggende belangen, de opgeroepen emoties en emotieregulatie.

Verwachtingen

Omdat onderzoek naar het perspectief van pleegkinderen op conflicten met hun pleegouders zeldzaam is, hebben we geen specifieke hypothesen geformuleerd over de verschillen in innerlijke logica tussen pleegkinderen en eigen kin-

deren. Wel lijkt het redelijk om op basis van reeds verrichte studies twee verwachtingen te formuleren.

Uit onderzoek naar conflicten blijkt dat de kwaliteit van de relatie tussen de opponenten in hoge mate van invloed is op de motivatie om het conflict op een voor beide partijen gunstige manier op te lossen (Verbeek et al., 2000; De Waal, 2000). Waarschijnlijk bestaan er wat betreft de kwaliteit van de ouder-kindrelatie verschillen tussen eigen kinderen en pleegkinderen. Onderzoek naar de pleegkind-pleegouderrelatie laat zien dat pleegkinderen die geruime tijd in hetzelfde pleeggezin wonen een gevoel van 'erbij horen' ontwikkelen en, evenals eigen kinderen, geneigd zijn de pleegouder - zeker de pleegmoeder - te zien als de persoon aan wie ze hun persoonlijke zorgen kunnen toevertrouwen (Gardner, 1996; Kufeldt, Armstrong & Dorosh, 1995; McAuley, 1996). Desalniettemin kennen veel pleegkinderen ook onzekerheid en gereserveerdheid in hun relatie tot hun pleegouders. Ze waarderen hun emotionele betrokkenheid op hun pleegouders met een relatief lage score (Bastiaensen, 2001), zij kiezen ervoor intieme details over hun vroegere leven en huidige contacten met hun biologische ouders voor zichzelf te houden (McAuley, 1996) en ze beseffen dat ze bij problemen weggestuurd kunnen worden (Butler & Charles, 1999). Gebaseerd op deze bevindingen veronderstellen we dat pleegkinderen, evenals eigen kinderen, tijdens conflicten met hun (pleeg)ouders investeren in het behoud van een goede ouder-kindrelatie, maar dat meer pleegkinderen dat zullen doen uit angst dat de relatie kapot kan gaan, terwijl meer eigen kinderen er vanzelfsprekend van uitgaan dat het wel weer goed zal komen.

De tweede verwachting heeft betrekking op de sterkte van de emoties die tijdens deze conflicten met (pleeg)ouders worden opgeroepen. Kleine incidenten kunnen bij pleegkinderen al gemakkelijk angst en boosheid oproepen (Briere, 1992; Howe, 1995). Pleegkinderen blijken vaker negatieve bedoelingen aan het gedrag van andere mensen toe te schrijven, waardoor ze vaker dan andere kinderen agressief gedrag vertonen, zeker in relaties met leeftijdgenoten (Price & Landverk, 1998). Deze opvliegendheid kan samenhangen met hun vroegere ervaringen van geweld, misbruik en verwaarlozing, maar ook met de huidige ervaring een tweedehandskindje in het pleeggezin te zijn (Van Beek, 2001; Butler & Charles, 1999). Kleine incidenten 'triggeren' als het ware een groot verdriet of boosheid. We verwachten daarom dat kleine conflicten met (pleeg)ouders in pleegkinderen vaker sterke emoties oproepen dan in eigen kinderen; en dat pleegkinderen zich vaker heftig zullen gedragen.

Methode

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit 45 pleegkinderen die langer dan een half jaar in het pleeggezin wonen en 48 eigen kinderen tussen de acht en dertien jaar. Vijftig meisjes en 43 jongens participeerden in het onderzoek. De pleegkinderen zijn geworven met behulp van vijf provinciale organisaties voor pleegzorg. De eigen kinderen zijn geworven via tien basisscholen in het noorden, midden en westen van Nederland. Om er voor te zorgen dat de groep pleegkinderen op een aantal relevante kenmerken - leeftijd, sociaal-economische achtergrond³ en sekse - redelijk overeenstemt (zie tabel 1) met die van de eigen kinderen, is een selectie gemaakt uit de eigen kinderen die zich voor het onderzoek hadden opgegeven. Alleen wat betreft de culturele achtergrond verschillen de kinderen

significant van elkaar: driekwart van de kinderen is van Nederlandse afkomst, terwijl een kwart allochtoon is. Ook bevinden zich onder de allochtone kinderen significant meer pleegkinderen dan eigen kinderen ($X^2 = 11.384$, $p < .05$).

Tabel 1: Kenmerken onderzoeksgroep; in frequenties (percentages). $N=93$

		Eigen kinderen	Pleegkinderen	Totaal
Sociaal-economisch ³	laag	13 (30)	10 (22)	23 (25)
	midden	15 (31)	18 (40)	33 (35)
	hoog	15 (35)	16 (36)	31 (33)
	m.v.	5 (10)	1 (2)	6 (3)
Etniciteit	autochtoon	43 (90)	26 (58)	69 (75)*
	allochtoon	5 (10)*	18 (39)*	23 (25)*
	m.v.	-	1 (2)	1 (1)
Sekse	meisjes	23 (48)	27 (60)	50 (54)
	jongens	25 (52)	18 (40)	43 (46)
Leeftijd	8-10 jaar	27 (56)	21 (47)	48 (52)
	11-13 jaar	21 (44)	24 (53)	45 (48)
CBCL-klinisch		9 (19)	12 (27)	21 (23)
Totaal		48 (100)	45 (100)	93 (100)

*Chi-kwadraat: * $p < .05$*

Omdat de representativiteit van de onderzoeksgroep niet kan worden vastgesteld, moeten we terughoudend zijn in het veralgemeniseren van de resultaten.

Kenmerken van de (pleeg)kinderen

Achtergrondinformatie over de (pleeg)kinderen is verkregen door ouders een schriftelijke enquête en de Child Behavior Checklist (CBCL, Achenbach, 1991) in te laten vullen. De gegevens wijzen uit dat de meeste pleegkinderen in een relatief stabiele pleeggezinsituatie wonen. De meesten zijn op jonge leeftijd uithuis geplaatst; de gemiddelde leeftijd voor de meisjes was 1,8 jaar en drie jaar voor de jongens. De belangrijkste redenen voor uithuisplaatsing waren: pedagogische verwaarlozing (47%), emotionele verwaarlozing (31%), fysieke verwaarlozing (24%) en verslavingsproblematiek van de ouders (22%). Driekwart van de pleegkinderen heeft na de uithuisplaatsing in één of twee pleeggezinnen gewoond; een kwart leefde op drie of meer adressen en soms in een residentiële setting. Uitspraken van de pleegkinderen op onze vraag naar belangrijke persoonlijke relaties ('Wie zou je het meest missen en met wie ben je het liefst?') laten zien dat de meeste pleegkinderen een plekje in het pleeggezin hebben gevonden. 73% van de pleegkinderen noemt hun pleegouders; 41% hun eigen ouders; en 13% noemt geen enkel ouderfiguur. Volgens de scores op de CBCL hebben de pleegkinderen meer problemen dan de eigen kinderen: 27% van de pleegkinderen en 19% van de eigen kinderen heeft een klinische score. Strijker en Zandberg (2001) vonden bij 47% van de pleegkinderen een klinische totaalscore.

Interviewinstrument

Om de innerlijke logica van kinderen te onderzoeken is een semi-gestructureerd interview ontwikkeld. Tijdens het interview bespraken we drie typen conflicten:

je mag iets niet van je ouder wat andere kinderen wel mogen (discipline situatie); je ouder verklaart een geheim (beschaamd vertrouwen), je ouder beschuldigt je ten onrechte van een vergrijp (valse beschuldiging). Deze drie conflictsituaties introduceerden we aan de hand van een kort verhaaltje met een tekening; Maarten voor de jongens en Merel voor de meisjes. Eerst werden vragen gesteld over de fictieve situatie. Vervolgens vroegen we het kind of het zelf wel eens zoiets had meegemaakt. Bij het fictieve en eigen verhaal stelden we de kinderen dezelfde vragen naar: hun handelingen (wat deed je toen?); hun doelen (wat hoopte je daarmee te bereiken?); hun belangen (wat maakte dat het belangrijk voor je was om dat doel te bereiken?); hun gevoelens (wat voelde je toen? wat maakte je boos, verdrietig et cetera?); en hun emotieregulering (liet je zien dat je boos was? wat deed je met dat gevoel van binnen?). Voor een voorbeeld van de wijze van interviewen verwijzen we naar het fragment van het interview met Liza in de paragraaf Bevindingen.

Tijdens het interview beschikten we over een koffer met spullen om de aandacht van de kinderen vast te houden: tekeningen, een thermometer waarmee het kind kon aangeven hoe erg het een situatie vond, plaatjes met emotiegezichtjes, pictogrammen om zich de gebeurtenis te herinneren, pauzeactiviteiten en een stopteken dat het kind te allen tijde mocht gebruiken om aan te geven dat het wilde stoppen of een pauze nodig had (Garbarino & Scott, 1989; Greca, 1990).

Analyse

We zijn begonnen een categorieënsysteem te ontwikkelen om de elementen waaruit de innerlijke logica van het kind is opgebouwd te analyseren. Onderscheid is gemaakt tussen verschillende soorten: *handelingen* (oudergerelateerde handelingen, zoals vragen waarom, dwingen, communiceren van emoties, weglopen; en zelfgerelateerde handelingen, zoals afleiding zoeken, steun zoeken, emoties uiten als je alleen bent, doen alsof het niet erg is, piekeren); *doelen en doelperspectieven* (eenzijdig je wil opleggen; eenzijdig jezelf redden; tweezijdig compromis zoekend; wederzijds begrip zoekend), *belangen* (moreel, sociaal en persoonlijk), *emoties en emotieregulering* (wel/niet uiten van deze emoties). Wat betreft de categorieën voor handelingen en emotieregulering hebben we gebruik gemaakt van eerder copingonderzoek (Brotman Brand & Weisz, 1988) en bij de doelperspectieven van het werk van Selman (Selman & Demorest, 1984). A posteriori is de interbeoordelaars betrouwbaarheid van deze categorieën getoetst met behulp van Cohens Kappa (Wickens, 1989). De resultaten waren bevredigend: handelingen .80; doelen .67; doelperspectieven .71; belangen .68; emoties .96; emotieregulering .82.

Daarna hebben we de innerlijke logica van de kinderen geanalyseerd door de samenhang tussen de elementen (handelingen, doelen, belangen, emoties en emotieregulering) te onderzoeken. Daarbij waren we erop gericht profielen van innerlijke logica te construeren, dat wil zeggen samenhangende patronen van bepaalde handelingen die gemotiveerd worden door bepaalde (doel)perspectieven, belangen en emoties die we bij meerdere kinderen aantroffen. Stap 1 was het groeperen van de kinderen die op een overeenkomstige manier handelen tijdens het disciplineconflict. Op basis van onze handelingscategorieën kon onderscheid gemaakt worden tussen kinderen die zich (1) heftig verzetten en scoorden in de subcategorie 'dwingen' (stampen, schreeuwen, ouders tegen elkaar uitspelen); (2) matig verzetten en scoorden in de subcategorie 'boosheid communiceren' veelal in combinatie met 'vragen waarom,' 'weggaan uit de probleemsituatie' en 'afleiding zoeken'; (3) zwak tot nauwelijks verzetten en scoorden in 'niet uiten van

boosheid' en weinig ondernamen om hun ouders te beïnvloeden (scoorden in hooguit twee subcategorieën van handelen gericht op ouder).

Stap 2 was de analyse van de motivatie tot heftig, matig of minimaal verzet. Hierbij bleek dat het boos of verdrietig zijn nauwelijks discrimineert tussen de drie groepen kinderen. 100% van de kinderen dat zich heftig of matig verzet, zegt zich boos en/of verdrietig te voelen; 74% van de kinderen dat zich minimaal verzet, noemt ook deze emoties. Met andere woorden: boosheid of verdriet kunnen tot heel verschillend gedrag leiden. De motivatie tot heftig, matig dan wel minimaal verzet bleek vooral samen te hangen met hun doelorïëntatie (eenzijdig je wil opleggen, eenzijdig jezelf redden, tweezijdig compromis zoekend, wederzijds begrip zoekend), hun achterliggende belangen (bijvoorbeeld gerechtigheid, loyaliteit aan vriendjes, angst voor pesten, goede relatie met de ouder willen houden, angst voor straf of een pak slaag), en eventuele conflicterende belangen en emoties (schuld, schaamte, verwarring, angst) die innerlijke conflicten tot gevolg hadden.

Daarom hebben we per groep kinderen die een overeenkomstige mate van verzet vertoonden (heftig, matig of zwak) gekeken naar samenhang tussen een bepaalde doelorïëntatie, bepaalde belangen, het wel of niet uiten van emoties en eventuele conflicterende belangen en emoties. Tenslotte hebben we gekeken of bij een dergelijk gemeenschappelijk patroon een hypothese geformuleerd kon worden over aannames van de kinderen over zichzelf in relatie tot hun ouders tijdens het disciplineconflict. Door deze drie stappen te volgen reconstrueerden we vijf profielen van innerlijke logica; zes verhalen van kinderen waren hierbinnen niet te plaatsen.

Bevindingen

In dit artikel beperken we ons tot de verhalen van de kinderen over een situatie waarin ze zelf meemaakten dat hun (pleeg)ouders hen iets verboden wat ze graag hadden gewild of gedaan. Ondanks accentverschillen zijn de verhalen van de individuele kinderen onderling goed vergelijkbaar, omdat ze qua thematiek sterk overeenstemmen. Ze gaan bijvoorbeeld over niet naar Goede Tijden Slechte Tijden mogen kijken, geen dure merkkleding of speelgoed krijgen, niet 's avonds buiten mogen spelen, geen vriendjes mee naar huis mogen nemen, vroeger naar bed moeten dan de oudere kinderen. Bij de analyse van de afzonderlijke elementen vonden we weinig significante verschillen tussen de eigen kinderen en pleegkinderen. Wat betreft het handelen, uitten de eigen kinderen hun boosheid significant vaker heftig dan de pleegkinderen. Wat betreft de doelperspectieven, waren de pleegkinderen significant vaker gericht op zichzelf redden dan de eigen kinderen. De reconstructie van de innerlijke logica (dus van samenhangende patronen tussen de elementen) geeft echter een meer gedifferentieerd en levendig beeld van de belevingswereld van de kinderen en openbaart een veel groter verschil tussen de eigen kinderen en pleegkinderen.

Vijf profielen van de innerlijke logica van kinderen in een zelfmeegemaakte disciplinesituatie

We reconstrueerden vijf profielen die varieerden in de mate waarin de boosheid openlijk werd getoond (heftig, matig, geen) en in de onderliggende motieven (doelperspectieven, belangen en emoties). De onderzoeksgroep bestaat uit 85 kinderen, omdat acht kinderen geen verhaal hebben verteld over een zelfmeegemaakte gebeurtenis.

Tabel 2: Profielen van innerlijke logica in een disciplinesituatie; in frequenties (percentages). N= 85

	Pleeg	Eigen	Totaal
heftig verzet om je zin te krijgen	1 (2)*	15 (34)*	16 (19)
(heftig) verzet vanwege innerlijke conflicten	6 (15)	3 (7)	9 (11)
gematigd verzet om ouder over te halen	6 (15)	5 (11)	11 (13)
minimaal verzet, acceptatie ouderlijk gezag	8 (20)	11 (25)	19 (22)
minimaal verzet uit angst voor straf en defaitisme	20 (49)*	4 (9)*	24 (28)
restcategorie	-	6 (14)	6 (7)
Totaal	41 (100)	44 (100)	85(100)

Chi-kwadraat: * $p < .05$

Omdat een chi-kwadraat toets voor de verschillen tussen pleeg- en eigen kinderen in de verdeling van alle profielen een P-waarde van .000 opleverde, is vervolgens binnen de profielen getoetst op significante verschillen tussen pleeg- en eigen kinderen.

Heftig verzet om je eigen zin te krijgen

De kinderen met dit profiel delen de volgende innerlijke logica: Als ik iets niet mag wat ik graag wil, dan ga ik schreeuwen, stampen, heel boos doen (heftig boosheid uiten) om mijn ouders te bewegen mij alsnog mijn zin te geven (doel-perspectief eenzijdig je wil opleggen). Alle kinderen zeggen dat ze zich boos voelen. De belangen die ze noemen zijn vooral persoonlijk van aard: omdat ik het leuk vind of er zin in heb; en moreel van aard: andere kinderen mogen het, dus waarom ik niet?

Jeroen is een sprekend voorbeeld van een kind met dit profiel. Jeroen is elf jaar oud en woont bij zijn eigen ouders. Op zijn verjaardagspartijtje wil hij graag laser-gamen, maar zijn moeder weigert. Voor Jeroen is daarmee de kous niet af, want er staan vitale belangen op het spel: lasergame is 'cool' en andere kinderen mogen het ook. Dus zet hij zijn ouders onder druk. 'Ik werd rood en brutaal. Stampvoetend ging ik naar mijn kamer ... Ik bleef drie uur op mijn kamer, ik speelde keihard muziek. Ik wilde hun aandacht. Dat ze me zielig zouden vinden en toch "Ja" zouden zeggen.' Jeroen slaagt niet in zijn opzet. In plaats van zijn zin kreeg hij een donderpreek van zijn vader. Maar dat zal zijn strategie de volgende keer niet veranderen: 'De volgende keer doe ik het weer zo. Ik denk dat ik het nog harder moet aanpakken, door blijven zeuren en net zo lang doorgaan tot ze toegeven. Dan zeg ik: "Je hebt niets over mij te zeggen. Ik mag toch zelf wel bepalen wat ik wil".'

Kinderen met dit profiel zijn absoluut niet bang met hun openlijke boosheid en dwingelandij de relatie met hun ouders te verstoren. Jeroen denkt zelfs dat zijn opstandige gedrag medelijden bij zijn ouders opwekt. Hun innerlijke logica is waarschijnlijk gebaseerd op een hoge mate van zelfwaardering en op sterke positieve aannames over de tolerantie en toegeeflijkheid van hun ouders. Hoewel ze met hun gedrag niet altijd succes boeken, lijken deze kinderen overtuigd van hun grote kans te winnen en zijn ze niet of nauwelijks bezorgd om de relatie met hun ouders te beschadigen. Slechts één pleegkind behoort tot dit profiel (zie tabel 2), terwijl vijftien eigen kinderen uitgaan van deze innerlijke logica. Dit verschil is significant.

(Heftig) verzet uit innerlijke conflicten en verwarring

Ook de kinderen met dit profiel tonen openlijk hun boosheid en de meesten doen dit heftig. De gemeenschappelijke kern is dat hun boosheid verbonden is met innerlijke conflicten of verwarring. Hoewel de meesten van hen ook eenzijdige doelen nastreven, is dit niet alleen om hun zin te krijgen, maar ook uit zelfbehoud (doelperspectief eenzijdig jezelf redden). Zelfbehoud betekent voor hen: boos doen om te vermijden overspoeld te raken door verdriet of om een gevoel van eigenwaarde te behouden. Sommigen zijn bang voor de gevolgen van hun uitbarstingen. Naast boosheid en verdriet noemen ze emoties als angst, schuld, schaamte of verwarring. Hoewel sommigen niet in staat zijn hun emoties te controleren, hebben de meeste kinderen goed ontwikkelde systemen om hun emoties innerlijk te reguleren: hun externaliserende en internaliserende gedrag gaan hand in hand.

We vonden negen kinderen met dit profiel: drie eigen kinderen en zes pleegkinderen. Dit verschil is niet significant. Twee eigen kinderen voelen verwarring over hun boosheid die gerelateerd was aan loyaliteitsproblemen over hun gescheiden ouders. Het derde eigen kind voelt zich zo machteloos als zijn ouders hun beloften niet nakomen dat hij in woede ontbrandt. Een pleegkind raakt in verwarring wanneer haar pleegmoeder haar voor gek zet. Vier andere pleegkinderen vertellen dat een weigering van de pleegouders zulke heftige emoties kan oproepen dat ze niet in staat zijn deze te beheersen. Enkele kinderen vertellen dat ze hun verdriet verbergen door het om te zetten in woede. Liza, een elfjarig pleegkind, is hiervan een voorbeeld. Om de complexiteit van haar innerlijke logica de laten zien, geven we een fragment van het interview.

Liza vertelt ons dat ze als jongste kind in het gezin als eerste naar bed moet. Soms komt ze 's avonds haar bed uit en ziet ze de familie aan tafel met chips, koekjes en cola. Ze wil er dan bij zijn en ook iets eten. Maar dat mag nooit.

I: Wat doe je dan?

L: Dan word ik niet echt boos, maar wel chagrijnig. Hoezo mogen zij wel en ik niet? Zeg ik dan. En dat de hele tijd door.

I: Wat hoop je dan?

L: Dat ik ook gewoon een koekje mag! Maar dat mag dan niet, omdat ik mijn tanden al gepeet heb.

I: Wat doe je dan?

L: Dan ga ik gewoon naar boven en zeg ik geen welterusten. Dan komt ma later boven, van "Lig je al in bed?" Dan zeg ik: "omdat ik boos ben" en dan praten we het uit en dan is het weer goed.

I: Zo laat je dus je boosheid merken. Doe je dat altijd zo?

L: Als ik superboos ben, doe ik de deur keihard dicht en dat doe ik expres. Want dan hoop ik dat Suzie en Selma [baby's die afkicken van drugsverslaving] gaan huilen en dan stamp ik keihard naar boven en dan doe ik boven weer de deur keihard dicht en dan stamp ik weer naar mijn bed en dan ga ik in mijn bed liggen. Dan komt pa of ma. En dan probeer ik niets te zeggen.

I: Niets te zeggen? Wat wil je daarmee bereiken?

L: Omdat ik boos ben en omdat ik dat met mezelf heb afgesproken. Dan denk ik waarom heb ik hem [vader] niet een klap voor zijn muil gegeven met een liniaal? Maar dat durf ik eigenlijk niet. Ik vind ze zo stom! Ik ben blij dat ze mijn echte ouders niet zijn. Ik zeg nooit meer wat tegen ze. Zo ga ik dan zitten denken. Maar dan zeg ik toch wat: Oh shit ! en weet je wat ik dan afspreek

met mezelf? Ik zeg alleen maar boze dingen of als het positief is dan zeg ik het ze heel erg boos.

I: Doe je dat dan ook?

L: En toch wordt er dan weer gepraat en gewoon aardig. Dan praten we het uit en dan is het over. Als ik niks zeg, dan kan mama natuurlijk niet slapen. Ze vindt het niet leuk dat ik boos op bed lig. Dan komt ze weer boven. Dat heeft ze bij iedereen.

I: Is het voor jou belangrijk dat je moeder en vader merken dat je boos bent?

L: Ja. Dan hoop ik gewoon dat ze boos op me worden en dat ik kan laten zien van: zie je wel dat jullie niet van me houden!

De kinderen met het tweede profiel verzetten zich hevig tegen het ouderlijk verbod. Wij veronderstellen dat dit niet voortkomt uit positieve aannames over ouderlijke liefde of zelfwaardering, maar uit onopgeloste innerlijke conflicten en twijfel over ouderlijke liefde en zelfwaardering.

Gematigd verzet om de ouder over te halen

Kinderen met het derde profiel hebben de volgende gemeenschappelijke kern van innerlijke logica: Als ik iets niet mag, laat ik mijn (pleeg)ouders zien dat dat me boos of verdrietig maakt. Ik vraag waarom het niet mag en zeur een beetje, en loop weg naar mijn eigen kamer als het niet lukt. Ik wil graag mijn zin hebben, maar mijn (pleeg)ouders ook niet boos maken (tweezijdig compromis zoekend doelperspectief) of komen tot een gezamenlijke oplossing (wederzijds begrip zoekend doelperspectief). Want het is veel fijner om vrienden te zijn (achterliggende belang).

Deze kinderen proberen hun (pleeg)ouders te overreden zonder de relatie in gevaar te brengen. Als ze zich schamen of schuldig voelen dan is het tegenover leeftijdgenoten: omdat ze niet mee kunnen doen of hun afspraken niet na kunnen komen. Als hun overredingstactieken niet tot het gewenste doel leiden, zoeken ze afleiding, relativiseren de situatie, pretenderen dat het niet zo belangrijk was, of uiten hun boosheid en verdriet in hun eentje. Ze geven aan dat er in dit soort conflicten dikwijls tegenstrijdige belangen zijn: hun streven naar meer vrijheid en autonomie enerzijds, en het behoud van een prettige verstandhouding met hun ouders anderzijds.

Als voorbeeld geven we Mark, een elfjarige jongen die bij zijn eigen ouders woont. Hij bezoekt met zijn moeder een winkel waar ze prachtige skelters verkopen. Hij wil al heel lang een skelter. Er komt een andere jongen de winkel binnen die zijn moeder vraagt of hij een skelter mag hebben en tot Marks opperste verbazing stemt die moeder toe. Mark denkt: 'Waarom krijg ik ook geen skelter? Dus ik vraag mijn moeder: "Mag ik er ook een?" Maar ze zei "Nee". Dat het onmogelijk was om op de boerderij zo'n ding te hebben.' Mark probeert haar over te halen met argumenten, hij wordt een beetje kwaad en gaat in de winkel rondjes rijden in een show skelter. Zijn moeder wordt kwaad en hij geeft het op. 'Mijn moeder was in een slecht humeur en als ik dan blijf zeuren blijft het zeker nee. Maar mijn moeder vindt het altijd wel zielig voor me; dus misschien krijg ik hem een andere keer. Als ik bijvoorbeeld hard heb gewerkt.' Tegenover de andere jongen, die wel een nieuwe skelter heeft gekregen, probeert hij zijn teleurstelling te verbergen door te denken: 'Ik krijg die skelter nog wel. En als ik er dan een heb dan is de zijne al weer oud en lelijk. Dan heb ik een gloednieuwe.' En Mark controleert zijn boosheid tegenover zijn moeder door de hoop niet op te geven en nieuwe plannen te bedenken om haar over te halen.

We veronderstellen dat de innerlijke logica van kinderen met dit profiel verband houdt met het beeld van een liefdevolle ouder en het besef dat het in een relatie gaat om geven en nemen. Tegelijkertijd streven deze kinderen ook naar autonomie. In dit soort conflictjes testen ze de ouderlijke grenzen en manieren om meer onafhankelijkheid te verwerven. We reconstrueerden dit profiel bij zes pleegkinderen en vijf eigen kinderen. Dit verschil is niet significant.

Minimaal verzet en acceptatie van ouderlijk gezag

De gemeenschappelijke kern van de kinderen met dit profiel is dat ze hun boosheid niet of nauwelijks laten zien en hooguit even vragen waarom iets niet mag. Ze doen dit vanuit een vanzelfsprekende acceptatie van het ouderlijk gezag en het besef dat ze op een ander moment wel krijgen wat ze graag willen (tweezijdig compromis zoekend of wederzijds begrip zoekend doelperspectief). Als de ouder haar of zijn beslissing eenmaal heeft toegelicht, gaan ze over tot de orde van de dag. De weigering van de ouders roept nauwelijks een emotionele reactie op; ze zeggen allemaal zich 'gewoon' te voelen; en soms ook een beetje verdrietig of boos vanwege de teleurstelling. Een meisje legt de interviewster uit dat haar moeder het recht heeft gehoorzaamheid van haar te eisen, anders zou haar moeder haar niet kunnen beschermen. Andere kinderen halen de gouden regel aan: omdat mijn moeder goed voor mij zorgt, moet ik een goed kind zijn. Alice bijvoorbeeld. Haar moeder verbiedt haar met een vriendinnetje naar een kinderdisco te gaan. Alice vraagt haar waarom ze daar niet naar toe mag. Als haar moeder haar uitlegt dat ze bang is dat haar dochter buiten zal rondhangen met oudere jongens, legt Alice zich erbij neer, al wil ze heel graag en vindt ze het oneerlijk omdat het een kinderdisco is. Maar ze zeurt niet: 'Ik vind het ook niet leuk als ze zo tegen mij doet, dus doe ik het ook niet tegen haar.' Ze laat wel een heel klein beetje haar boosheid zien, maar: 'Ik word niet heel boos want ik weet zeker dat ik niet mag als ik boos word. En ook, ze doet aardig tegen mij, dus doe ik aardig tegen haar.'

We veronderstellen dat kinderen met dit profiel uitgaan van positieve aannames over zichzelf en hun ouders. Ze accepteren het ouderlijk gezag omdat ze anders geen ouders zouden hebben. Dit profiel is gevonden bij elf eigen kinderen en acht pleegkinderen. Het verschil is niet significant.

Minimaal verzet, angst voor straf en defaitisme

De kinderen met het vijfde profiel verzetten zich niet of nauwelijks tegen negatieve beslissingen van hun ouders, maar zij verschillen van de kinderen uit het vierde profiel in hun onderliggende motieven. Hun belangrijkste doel is namelijk zichzelf redden (doelperspectief jezelf redden). Daarbij laten ze zich leiden door angst voor straf en gevoelens van machteloosheid. Gevoelens van boosheid, verdriet of angst proberen de meeste kinderen met dit profiel te verbergen. Of ze zeggen zich 'gewoon' te voelen. Binnen dit profiel onderscheiden we twee varianten.

Ten eerste zijn er kinderen die snel opgeven omdat ze bang zijn voor de consequenties van opstandig gedrag. Hans, een pleegkind, vertelde ons dat hij teleurgesteld was toen hij niet op zomerkamp mocht. Het leek hem zo leuk 'deel van de groep te zijn; met elkaar in je slaapzak liggen.' Hij vroeg zijn pleegmoeder waarom hij niet mocht, maar zij bleef bij haar beslissing. Hij legde zich erbij neer. Al was hij boos en verdrietig, hij liet dat niet merken: 'Ik kan me beter rustig houden, anders vinden ze me een baby.' Of Nick, ook een pleegkind, die wilde voetballen met zijn vrienden. Toen zijn pleegmoeder hem dit verbood, liet hij de zaak

liggen: 'Nou jammer dan. Als je gaat janken krijg je alleen maar rotzooi, ruzie. En ik houd er niet van als ik straf krijg.' Dus ondanks zijn boosheid en verdriet bleef Nick glimlachen: 'Ik doe helemaal niets. Ik weet ook niet wat ik moet doen. Ik ben bang ruzie te krijgen.'

Ten tweede zijn er kinderen die denken dat ze hun ouders niet op andere gedachten kunnen brengen; ze voelen zich machteloos. Hun conclusie is: nee blijft toch nee. Zo wilde Nicole een zak chips mee naar het zwembad, zodat ze kon uitdelen. Jammer genoeg gaf haar moeder haar een klein zakje mee; ze was boos op haar moeder en ze schaamde zich en voelde zich schuldig omdat zij nu niet kon uitdelen. Door te vragen of ze een grotere zak mee mocht en door een boos gezicht te krijgen probeerde ze haar moeder te vermurwen, maar al snel gaf ze op: 'Ik kan mijn moeder niet op andere gedachten brengen. De volgende keer vraag ik het niet eens meer; het mag toch niet.' Nicole houdt haar emoties voor zich. Maar eenmaal alleen op haar kamer scheldt ze en springt ze hard op haar bed.

Deze kinderen zijn goed in staat hun gevoelens te controleren. Al zijn ze hevig teleurgesteld door de weigering, ze uiten hun gevoelens in hun eentje en ze zoeken afleiding. Sommigen gebruiken zelfhypnose, rituele lichamelijke bewegingen of krijgen buikpijn tot hun moeder komt om ze te troosten. De kinderen met dit profiel proberen zich te gedragen zoals het hoort. Maar we nemen aan dat dit samenhangt met negatieve aannames over hun eigenwaarde in relatie tot hun ouders. Dit profiel werd gereconstrueerd bij twintig pleegkinderen en vier eigen kinderen. Het verschil is significant.

Samenvatting

We hebben twee significante verschillen gevonden in profielen tussen de pleeg- en de eigen kinderen. Ten eerste verdedigen significant meer eigen kinderen (profiel 1) hun persoonlijke rechten met heftig verzet: ze handelen alsof ze het niet kunnen verbruken bij hun ouders. Slechts bij één pleegkind troffen we een dergelijke innerlijke logica aan. De pleegkinderen die zich heftig verzetten (profiel 2) doen dit niet alleen om hun pleegouders over te halen, maar ook omdat ze in de war zijn of gedreven worden door innerlijke conflicten. Deze kinderen lijken geenszins overtuigd van de liefde en acceptatie van hun ouders. Overigens vonden we ook eigen kinderen met deze innerlijke logica – zij het in mindere mate. Maar van de onderzochte pleegkinderen blijken de meesten - en dit is het tweede significante verschil - zich niet te durven verzetten tegen beslissingen van hun pleegouders; uit angst voor straf of vanwege gevoelens van machteloosheid (profiel 5). Voor eigen kinderen geldt dit in veel mindere mate.

Verder blijken eigen kinderen en pleegkinderen in twee opzichten niet significant van elkaar te verschillen. In gelijke mate gehoorzamen ze op positieve gronden (profiel 4) of plegen ze gematigd verzet om te zien of ze toch hun zin kunnen krijgen (profiel 3).

Conclusie

We constateren dat het vruchtbaar is gebleken om onderzoek te doen naar de innerlijke logica van kinderen: naar de verbanden die zij leggen tussen hun handelen, doelen, belangen en emoties. Door het vizier hierop te richten ontdekten we dat identiek openlijk gedrag gemotiveerd kan worden door verschillende patronen van doelen, belangen, emoties en aannames over zichzelf en de relatie met de (pleeg)ouders.

Onze resultaten komen overeen met eerder onderzoek dat uitwees dat kinderen in de basisschoolleeftijd in het algemeen ouderlijk gezag accepteren, maar tevens onderhandelen om hun persoonlijke autonomie te verdedigen en uit loyaliteit naar leeftijdsgenoten (Killen & Nucci, 1995; Laupa et al., 1995). Dat de meeste kinderen tijdens conflicten met hun ouders zeer gemotiveerd bleken ruzie te vermijden, is eveneens in overeenstemming met ander onderzoek (Verbeek et al., 2000). In dit opzicht verschillen pleegkinderen niet van eigen kinderen.

In lijn met onze verwachting vonden we dat tijdens een conflict over een ouderlijk verbod significant meer pleegkinderen gehoorzamen uit angst voor straf. Zoals uit eerder onderzoek bleek houden ze hun pleegouders op affectief gebied meer op afstand. Meer eigen kinderen daarentegen intensiveren hun emotionele betrokkenheid op hun ouders om hun zin te krijgen. Zij blijken zelfs zo van zichzelf en de relatie met hun ouders overtuigd dat ze hun rechten verdedigen door groot vertoon van boosheid en pressie op de ouders, terwijl voor veel pleegkinderen het uiten van boosheid een riskante onderneming lijkt te zijn. Waarschijnlijk reflecteert dit verschil de aanname van de meeste eigen kinderen dat ze veel voor hun ouders betekenen, terwijl veel pleegkinderen daar in het geheel niet van overtuigd lijken te zijn. We denken dit te kunnen interpreteren als een vorm van overlevingsgedrag: angst voor straf en wellicht ook angst om weggestuurd te worden.

In de tweede plaats verwachtten we een verschil te vinden in de sterkte van de emoties die worden opgeroepen tijdens conflicten met ouders, i.e. meer heftigheid bij pleegkinderen. Dit hebben we niet gevonden. Juist de eigen kinderen uiten hun emoties soms ongeremd, maar doelgericht om hun zin te krijgen. De emotionele geremdheid van de pleegkinderen moet ons echter niet blind maken voor die minderheid van de pleegkinderen die wel heftig verzet pleegt en sterke emoties uit. Deze kinderen bleken, in overeenstemming met onze verwachting, zeer te worstelen met onopgeloste innerlijke conflicten en bijna ondraaglijke emoties (verdriet, boosheid of verwarring) die worden opgeroepen door relatief kleine conflicten met hun pleegouders.

We hebben ook gekeken naar alternatieve verklaringen voor de verdeling van de kinderen over de vijf profielen en binnen de groepen eigen kinderen en pleegkinderen. Daarbij hebben we geen significante verschillen tussen jongens en meisjes en tussen allochtone en autochtone kinderen gevonden.

Tot slot willen we waarschuwen voor generalisatie van de bevindingen naar relaties van (pleeg)kinderen en hun (pleeg)ouders in het algemeen. In dit artikel hebben we uitsluitend de innerlijke logica van kinderen tijdens een disciplineconflict besproken. Uit onze analyse van de innerlijke logica van kinderen tijdens een valse beschuldiging komt een enigszins ander beeld naar voren. Bij een valse beschuldiging blijken ook veel eigen kinderen hun boosheid in te houden uit angst voor straf, een pak slaag en ouders die afreageren. Kinderen ontwikkelen op basis van hun ervaringen cognitief-affectieve structuren. Als in verschillende situaties (pleeg)kinderen zeer verschillende ervaringen met hun (pleeg)ouders opdoen, zullen ook de daarmee verbonden cognitief-affectieve structuren verschillen (Fischer & Ayoub, 1994).

Discussie: pedagogische consequenties

De gevonden profielen bieden suggesties voor de steun die pleegkinderen nodig hebben - in het bijzonder voor kinderen met innerlijke conflicten (profiel 2) en met angst voor straf (profiel 5). Kinderen die zich nauwelijks verzetten en weinig hun emoties uiten, trekken vaak niet de aandacht van volwassenen. Omdat deze

kinderen ruzies vermijden, ontnemen ze zichzelf de kans om tijdens conflicten de betrouwbaarheid van nieuwe relaties te testen en hun eventuele negatieve aannames over relaties, die gebaseerd zijn op eerdere ervaringen, te herzien (Howe, 1995). Wellicht zijn deze kinderen geholpen met een goede vriend of 'biechtvader' bij wie ze hun gevoelens van boosheid, verdriet en angst veilig kunnen uiten en die samen met hen strategieën bedenkt die zij kunnen gebruiken om een conflict te beginnen of op te lossen zonder ruzie te krijgen. Ook moeten ze wellicht nog leren dat je het na een ruzie kunt goedmaken en hoe je dat zou kunnen doen.

We hebben gezien dat het externaliserende gedrag van kinderen met innerlijke conflicten verwarring en schuld oproept; sommigen geven aan zich daardoor slecht en waardeloos te voelen. Butler en Charles (1999) vonden een relatie tussen dit soort gevoelens en mislukte plaatsing. Externaliserend gedrag trekt meestal de negatieve aandacht van volwassenen, wat de innerlijke conflicten van het kind alleen maar versterkt, namelijk verwarring en angst om weer afgewezen en weggestuurd te worden. Deze angst is reëel. Na aanhoudende conflicten kunnen pleegouders besluiten de plaatsing te beëindigen vanwege hun gevoelens van machteloosheid of een burnout; of omdat hun eerste loyaliteit bij hun eigen kinderen en gezin ligt (Butler & Charles, 1999). Deze kinderen hebben hulp nodig om te leren begrijpen wat hun opstandige gedrag motiveert. Bovendien hebben ze middelen nodig voor hun 'hoe-moet-ik-dat-doen' vragen: hoe kan ik mezelf uit de war halen? Hoe kan ik me verzetten zonder te vervallen in een driftbui, zodat ik ervoor zorg dat mijn pleegouders niet woedend worden? Hoe kan ik weten dat ik mijn pleegouders kan vertrouwen? (Henry, 1999). Kinderen hebben concreet gereedschap nodig om hun handelen, denken, oordelen en emotieregulatie te ontwikkelen zonder dat dit hun belangen bij overleving schaadt (Miltenburg & Singer, 1999; 2000). Zodat een brug wordt gevonden van overleven naar samenleven met mensen op wie je gesteld bent.

Noten

1. Met dank aan alle kinderen die aan ons onderzoek deelnamen; aan Ruth Miltenburg voor haar aanzienlijke bijdrage aan het onderwerp van de vragenlijst en interviewtechniek; aan Judith Barth, Anneloes van der Brink, Heleen Niemeijer, Marola Sproet en Wendy Trimestra-Gelling, die hielpen met de afname en de verwerking van de interviews; en de Stichting Kinderpostzegels Nederland die dit onderzoek subsidieerde.
2. Over de term 'eigen kinderen' hebben we lang nagedacht en gesproken - ook met deskundigen uit het veld. We hebben besloten 'eigen kinderen' te gebruiken, omdat men 'bio-kinderen' een lelijk woord vond en omdat juridisch gezien pleegkinderen geen eigen kinderen zijn van pleegouders. Pleegkinderen ervaren dit op hun beurt ook zo.
3. Het sociaal-economisch milieu is vastgesteld op basis van het opleidingsniveau van de moeder; dit blijkt een goede voorspeller voor sociale klasse te zijn (Meijnen, 1984).

Literatuur

- Achenbach, T.M. (1991). *Manual for the Child behavior Checklist/4-18 and 1991Profile*. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry.
- Altshuler, J.L., & Ruble, D.N. (1989). Developmental changes in children's awareness of strategies for coping with uncontrollable stress. *Child development*, 60, 1337-1349.
- Bastiaansen, P. (2001). *Belaste pleegouders en verscheurde pleegkinderen?* Nijmegen: Drukkerij Vosselmans (diss.).

- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, 4, 1-101.
- Beek, F. van (2001). *Kinderen van pleegouders*. Voorhout: WESP.
- Brotman Band, E., & Weisz, J.R. (1988). How to feel better when it feels bad: children's perspectives on coping with everyday stress. *Developmental Psychology*, 24, 247-253.
- Braine, L.G., Pomerantz, E., & Lorber, D. (1991). Conflicts with authority: children's feelings, actions, and justifications. *Developmental Psychology*, 27, 829-840.
- Briere, J. N. (1992). *Child abuse trauma. Theory and treatment of the lasting effects*. New York: Sage publications.
- Butler, S., & Charles, M. (1999). 'The past, the present, but never the future': thematic representations of fostering disruption. *Child and Family Social Work*, 4, 9-19.
- Covell, K., & Miles, B. (1992). Children's beliefs about strategies to reduce parental anger. *Child Development*, 63, 381-390.
- Emde, R.N. van, Biringer, Z., Clyman, R.B., & Oppenheim, D. (1991). The moral self of infancy: affective core and procedural knowledge. *Developmental review*, 11, 251-270.
- Fischer, K.W., Shaver, P.R., & Carnochan, P. (1990). How emotions develop and how they organise development. *Cognition and Emotion*, 4, 81-127.
- Fischer, K.W., & Ayoub, C. (1994). Affective splitting and dissociation in normal and maltreated children: developmental pathways for self in relationship. In D. Cicchetti & S.L. Toth (Eds.), *Disorders and dysfunctions of the self*, vol. 5 (pp. 149-222). New York: University of Rochester press.
- Frijda, N.H. (1986). *The emotions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garbarino, J., & Scott, F. (1989). *What children can tell us*. San Francisco/London: Jossey Bass.
- Gardner, H. (1996). The concept of family: perceptions of children in family foster care. *Child Welfare*, 75, 161-182.
- Greca, A. M. la (1990). *Through the eyes of the child. Obtaining self-reports from children and adolescents*. Boston: Allyn & Bacon.
- Greenberg, L.S., Rice, L.N., & Elliott, R. (1993). *Facilitating emotional change. The moment by moment process*. New York: The Guilford Press.
- Grusec, J.E., & Goodnow, J.J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: a reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30, 4-19.
- Henry, D.L. (1999). Resilience in maltreated children: implications for special needs adoption. *Child Welfare*, 78, 519-540.
- Howe, D. (1995). Adoption and attachment. *Adoption & Fostering*, 19, 7-15.
- Janoff-Bulman, R. (1992) *Shattered Assumptions. Towards a New Psychology of Trauma*. New York: The Free Press.
- Killen, N., & Nucci, L. P. (1995). Morality, autonomy, and social conflict. In M. Killen & D. Hart (Eds.), *Morality in everyday life. Developmental perspectives* (pp. 52-85). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kufeldt, K., Armstrong, J., & Dorosh, M. (1995). How children in care view their own and their foster families: a research study. *Child Welfare*, 74, 695-715.
- Laupa, M., Turiel, E., & Cowan, P.A. (1995). Obedience to authority in children and adults. In M. Killen & D. Hart (Eds.), *Morality in everyday life* (pp. 131-165). Cambridge: Cambridge University Press.
- Magai, C., & McFadden, S.H. (1995). *The role of emotions in social and personality development*. New York: Plenum Press.
- McAuley, C. (1996). *Children in long-term foster care: emotional and social development*. Aldershot: Avebury.
- McIntyre, A., & Keesler, T.Y. (1986). Psychological disorders among foster children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 15, 297-303.
- Meijnen, W. (1984). *Van zes tot twaalf. Een longitudinaal onderzoek naar milieu- en schooleffecten van loopbanen in het lager onderwijs*. Harlingen: SVO.

- Miltenburg, R., & Singer, E. (1999). Culturally mediated learning and the development of self-regulation by survivors of child abuse: a Vygotskian approach to the support of survivors of child abuse. *Human Development, 42*, 1-17.
- Miltenburg, R., & Singer, E. (2000). A concept becomes a passion. Moral commitments and the affective development of the survivors of child abuse. *Theory and Psychology, 10*, 503-526.
- Piaget, J. (1967). *Six psychological studies*. New York: Vintage.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1969). *The psychology of the child*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Price, J.M., & Landsverk, J. (1998). Social information-processing patterns as predictors of social adaptation and behavior problems among maltreated children in foster care. *Child Abuse & Neglect, 22*, 845-858.
- Ricard, M., & Kamberg-Kilicci, M. (1995). Children's empathic responses to emotional complexity. *International Journal of Behavioral Development, 18*, 211-225.
- Rumbaugh Whitesell, N., & Harter, S. (1996). The interpersonal context of emotion: anger with close friends and class mates. *Child Development, 67*, 1345-1359.
- Rubin, L.B. (1996). *The transcendent child*. New York: Basic Books.
- Selman, R.L., & Demorest, A.P. (1984). Observing troubled children's interpersonal negotiation strategies: implications of and for a developmental model. *Child Development, 55*, 288-304.
- Singer, E., Doornenbal, J., & Okma, K. (2000). *Kinderen over alledaagse conflicten met hun (pleeg)ouders*. Universiteiten Utrecht en Groningen: interne publicatie.
- Singer, E., Doornenbal, J., & Okma, K. (2002). Listen to the client. (Foster) children about 'difficult' parents: How to handle conflicts with them. In E. J. Knorth, P. M. Van den Bergh, & F. Verheij (Eds.), *Professionalization and Participation in Child and Youth Care: Challenging Understandings in Theory and Practice* (pp. 213-227). Aldershot/Burlington/Singapore: Ashgate.
- Smetana, J.G. (1988). Adolescents' and parents' conceptions of parental authority. *Child Development, 59*, 321-335.
- Strijker, J., & Zandberg, T. (1999). *Pleegzorg in Nederland. Beschrijving van een populatie*. Maastricht: Shaker Publ.
- Strijker, J., & Zandberg, T. (2001). *Matching in de pleegzorg. Hulpvraag versus aanbod*. Utrecht: SWP.
- Triseliotis, J., Sellick, C., & Short, R. (1995). *Foster care theory and practice*. London: Batsford (In association with British Agencies for Adoption & Fostering).
- Underwood, M.K., Coie, J.D., & Herbman, C.R. (1992). Display rules for anger and aggression in school-age children. *Child Development, 63*, 366-380.
- Verbeek, P., Hartup, W.W., & Collins, W.A. (2000). Conflict management in children and adolescents. In F. Aureli & F.B.M. de Waal (Eds.), *Natural conflict resolution* (pp. 34-53). Berkeley: University of California Press.
- Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Vygotsky, L.S. (1943/1987). Thinking and speech. In R.W. Rieber, A.S. Carton & J.S. Bruner (Eds.), *The Collected Works of L.S. Vygotsky, Vol. 1 Problems of general Psychology* (pp. 39-285). New York: Plenum Press.
- Waal, F.B.M. de (2000). Primates. A natural heritage of conflict resolution. *Science, 289*, 586-590.
- Walker, L.J., Pitts, R.C., Hennig, K.H., & Matsuba, M.K. (1995). Reasoning about morality and real-life problems. In M. Killen & D. Hart (Eds.), *Morality in everyday life* (pp. 371-407). Cambridge: Cambridge University Press.
- Weterings, A.M. (red.) (1998). *Pleegzorg in balans. Bestaanszekerheid voor kinderen*. Leuven/Apeldoorn: Garant .
- Wickens, T.D. (1989). *Multiway contingency tables analysis for the social sciences*. Hillsdale/New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Zeman, J., & Shipman, K. (1997). Social-contextual influences on expectancies for managing anger and sadness: the transition from middle childhood to adolescence. *Developmental Psychology, 6*, 917-924.